

2014 február Hónapló

Végel László: Visszatértek a nagyságos asszonyok

A szerbiai sajtóban már évkezdéskor begyűrűztek a novemberi/decemberi viták Újvidék 1918-ban történt „felszabadításáról”. Az idézőjel amiatt szükségeltetik, mert eltérő nézetek hangzottak el arról, hogy valójában mi is történt a Vajdaságban és Újvidéken az első, illetve a második világháború után. Felszabadítás vagy bevonulás?

A nemzeti jobboldalt képviselő Szerb Haladó Párt került többségbe a legutóbbi szerbiai választásokon, és az előbbi „nemzetidegen” kormányval ellentétben a nemzeti értékeket kívánja érvényesíteni. Ennek jegyében ünnepelték Újvidék „felszabadításának” napját, 1918. november 9-ét. Az újvidéki polgárokat meglepte az esemény, hiszen a Tito-érában, de később is, a Demokrata Párt kormányzati ideje alatt, ez a dátum nem számított ünnepnapnak. A militáris hangulatú ünnepségbe bevonták a magyar kisebbség népi egyesületeit is. Ők néptáncokat roptak Újvidék főterén. Az új városi kormányzat tehát csatlakozott azokhoz, akik szentül hiszik, hogy a népi táncok képezik a nemzeti identitás alapját.

A felfokozott ünnepi hangulatba néhány független szerb értelmiségi rontott bele. Kifogásolták ugyanis, hogy felszabadításnak nevezik ezt a nagy napot. Vélekedésük szerint a Vajdaság és Újvidék sohasem tartozott Szerbiához, ezért 1918-ban szó sem lehetett felszabadításról, legfeljebb bevonulásról. Viszont, szerintük, a katonai jellegű megemlékezést is hagyni kellett volna, hiszen nem volt itt semmiféle hősi csata, az osztrák–magyar haderő puskalövés nélkül adta fel a várost! Napokkal a bevonulás előtt elmenekült, úgyhogy a francia tábornokoknak kellett buzdítaniuk a szerb tábornokokat, hogy induljanak már, foglalják el Újvidéket, mert azt nem védi senki. És akkor ez még mindig nem minden. Alighogy a szerb katonák megpihentek Újvidéken, jött az újabb sugallat: induljanak Szabadkára, mert azt sem védi senki. Mit volt mit tenni, a szabadkai polgárok legnagyobb ámulatára, oda is bevonult a szerb katonaság. Nem hittek a szemüknek, és jó ideig nem tudtak napirendre térni a történetek felett.

A vitának ezzel még koránt sincs vége, hiszen a felszabadítással kapcsolatban szóba kerültek a '44-es események is. Igaz, nem a magyar meg a német tömegsírok, hanem az a tagadhatatlan tény, hogy ezeket a városokat, mármint Újvidéket és Szabadkát, harc nélkül adta fel a magyar katonaság, minek utána el kellett volna hagyni a katonai ceremóniát.

A történészek és a független értelmiségiek megállapításait alátámasztják szüleim emlékei. Ők is a nagy menekülésre emlékeztek. Nem a szegény magyar bakákat okolták, hanem azokat a hangoskodókat, akik Horthy bejövetele után négy éven át nagy nemzeti szónoklatokat tartottak. Jöttek a pesti urak, akik meghatározták, hogy ki az igazi magyar, és ki nem az. Ám az elsők között mentették az irhájukat, sorsukra hagyva a szegény magyar bakákat. Meg a maradó vajdasági magyarokat is, akik aztán kegyetlen árat fizettek az ő szónoki beszédeikért.

A szüleim visszaemlékezésükkor egyértelműen a tiszt urakra meg a politikusokra gondoltak.

Ez a plebejus igazságérzet járt az eszemben a kilencvenes években, amikor a baljós órákban és helyzetekben sokan a pesti szalonokban, illetve a budai kandallók mellől szónokoltak, majd 2000. október 5. után, a veszély elmúltával, a helyszínen teremtek, hogy nemzeti érzésre tanítsák mindazokat, akik a legnehezebb időkben kitartottak. Szüleim plebejusi igazságérzete arra intett, hogy ne higgyek a kioktató hangnemet gyakorlóknak, mert a magyar nemzeti érzést nem azzal kell bizonyítani, hogy ügybuzgóságban másokon hogyan verjük el a port, hanem azzal, hogy a vészhelyzetekben, a nehéz, baljós órákban a strázsán maradunk.

Mindez persze nem vonatkozik a szegény magyar bakákra, az egyszerű emberekre. Velük már fiatal koromban is rokonszenveztem. Gimnazista koromban, az ötvenes évek második felében ugyanis betévedtem az újvidéki Dózsa György utcában lévő magyar kultúregyesületbe (azóta megszűnt létezni), ahol a nagy könyvtártisztogatást csodával határos módon átvészelő, remek könyvvállományt fedeztem fel. Ott találtam meg azokat a köteteket, amelyeket a szenttamási könyvtárban mindhiába kerestem volna. És nyilván másutt sem bukkantam volna rájuk.

A könyvtártisztogatás történetét nehéz lenne leírni. Először Vukovics Gézától, az újvidéki Magyar Szó kulturális rovatának szerkesztőjétől hallottam róla. Egy alkalommal kezembe adta Platón két kötetbe foglalt összes művét. Nem hittem a szememnek! A második világháború idején Budapesten kiadott kötetet bibliapapírra nyomták. Csodálkozva kérdeztem, hol találta, miként jutott hozzá. Suhanc koromban, valamikor 1944 őszén, egy szabadkai utcán találtam, válaszolta, és elmondta, hogy az idő tájt az emberek éjszakánként az utcára csempészték a könyveiket, hogy le ne leplezzék az érdeklődésüket, így mentve az életüket. Ekként került Platón is a kidobandó tárgyak közé. Persze az is lehet, hogy csupán egyik-másik megrémült háziasszony nem tudott különbséget tenni Platón és Wass Albert között, és túladott rajta. Gondolta, biztos, ami biztos, jobb lesz mindkettőtől szabadulni. Ekkor születhetett meg Vukovics Gézában a döntés, miszerint kockáztat, de akkor sem hagyja Platónt az utcán kallódni.

Elképzeltem a jelenetet, amint hazaviszi és a szülei elől elrejtí Platón Összes Műveit. Nem volt nehéz magam elé idézni a jelenetet, mert a kilencvenes évek legelején épp elég magyar könyvet láttam az utcán, igaz, nem ilyen baljós körülmények között. Akkoriban ugyanis a magyar értelmiségiek tömegesen települtek át Magyarországra, ám az autóban nem jutott hely a könyveknek, emiatt azok leginkább a konténerekben végezték.

Szerencsére a romák megmentették a magyar köteteket, összegyűjtötték, megtisztították, majd az utcán kartondobozokra helyezve árusították őket. Tulajdonképp a romáknak köszönve jutottam hozzá például Szabó Zoltán A tardi helyzet című könyvének első, 1936-os kiadásához. Sajnos a kiadás nem tartott sokáig, mert nem akadt elég vásárló, így hát a romák az újvidéki antikváriumoknak kínálták fel a sajrét. Az antikváriusok egy ideig még csak átvettek tőlük, azonban amint megcsappant az érdeklődés a használt könyvek iránt, megszűnt az üzletelés. Azóta is azt gondolom, hogy ahol a könyvekkel baj van, ott a nemzettel is baj van.

Az ötvenes években az újvidéki Dózsa György utcai magyar kultúregyesület könyvtára tehát különleges ajándéknak számított, hiszen akkoriban nehéz, illetve szinte lehetetlen vállalkozás volt új magyarországi könyvekhez jutni. A két ország közötti kapcsolat ellehetetlenült, amikor a magyar rádió Tito marsallt a kapitalizmus láncos kutyájának nevezte. A Dózsa György utcai könyvtárban viszont egymás után kerültek a kezembe azok a kötetek, amelyekhez azelőtt nem tudtam hozzájutni. Emlékszem, mekkora felfedezés volt számomra Illyés Gyula Magyarok című naplójegyzetének első kiadása (1938), amelyet azóta is hiába keresek. Még a romák kartondobozainak kincsesbányájában sem találtam rá.

Furcsamód Illyés Gyula említett naplójegyzete napjainkban is ugyanolyan megrázó hatással van rám, mint 1957-ben, amikor először lapoztam fel. Ott olvastam a máig is meghatározó sorokat, miszerint: az a legmagyarabb, aki a legszegényebb.

Nem véletlen, hogy gyakorta eszembe jut ez a mondata. Minden bizonnyal a rendszerváltás aktualizálta Illyést. Ellenben több mint tizenkét éve mindhiába teszem szóvá az újvidéki Családi Körben közölt naplójegyzeteimben, hogy ne feledkezzünk meg róla, ne csak az ünnepnapokon emlegessük, hanem próbáljuk meg újraértelmezni, mindhiába. Sajnálatos, hasztalan próbálkozás. Egy alkalommal a szememre hányták: „Miféle Illyés Gyula? Tudnod kell, hogy ő baloldali volt. Nem Illyés Gyulát kell emlegetni, hanem Wass Albertet. Ha sokat Illyés Gyulá-zol, akkor nem viszed sokra. Inkább legyél posztmodern!, az nem árt senkinek”, pirított rám az egyik lelkes pártértelmiségi. Aztán fontoskodva hozzátette: „Tudnod kéne, hogy Illyés Gyula gyűlölte a mi szeretett Horthy Miklósunkat.” Magától értetődő, hogy e szavak hallatára eszembe jutottak szüleim történetei azokról a bácskai urakról, akik a nagy szónoklatok után hanyatt-homlok menekültek Bácskából Budapestre. A bácskai rónán maradtak a nincstelenek.

Mindamellet úgy döntöttem, hogy őszinte tisztelője maradok Illyés Gyula gondolatainak. Legálább ebben a bársonyos, megkésett kapitalizmusban gondolhatok Illyés mondatára, miszerint az a legmagyarabb, aki a legszegényebb. Ha másért nem, akkor azért, mert nagy a dulakodás a nemzeti damaszkuszi úton, csakhogy a nemzetpolitikai elitből kiveszőben a szociális érzék. Nem kívánom, hogy baloldali tanokat fogadjon el, csupán azt, hogy legyen némi lelkiismeret-furdalása.

Erre nyomós okom van.

A nagyszülőktől hallottam, hogy az első világháborút megelőző időszakban rangkórság uralkodott. Példának okáért a magyar cselédeknek a magyar úriasszonyokat nagyságos asszonyoknak kellett szólítaniuk.

Aztán bekövetkezett a trianoni békekötés, ami a magyar cselédek sorsában is némi változást hozott. Attól kezdve a magyar cselédeknek a szerb úriasszonyokat milostiva gospodjának, vagyis kegyelmes asszonynak kellett titulálniuk, amiben volt némi perverzió.

1944-ben Tito és a kommunista nómenklatúra került hatalomra. A magyar cselédekből bejárónők, illetve takarítónők lettek. Ez már lépéselőnyt jelentett az előbbi státushoz képest. Na nem túlságosan nagyot, csak valamelyest. Merthogy a kommunista úriasszonyokat, nem volt ugyan ildomos nagyságos asszonynak nevezni, viszont megszólításként a kedves elvtársnőt sem lehetett használni, mert elég viccesen hangzott.

Aztán következett a rendszerváltás.

A cselédeket továbbra sem nevezik cselédeknek, hanem bejárónőknek, ellenben egy régi mondat mégiscsak megütötte a fületem. A szabadkai piacon hallottam először. „Friss túrót kell vásárolnom, mert a nagyságos asszonyom ma délután érkezik Pestről. Fontos értekezleten vesz részt. Azt mondta, hogy a magyarság sorskérdéseiről lesz szó, ami nagy koncentrációt követel, ami kimeríti. Egyedüli kérése, hogy ilyenkor friss túrós rétesrel várjam.” Aztán egyre többször találok ehhez hasonló mondattal. A nagyságos asszony így meg úgy kívánja...

Eltűnődöm. Szegény bejárónő számára vajon milyen jelentőséggel bír, illetve mit jelenthet a szó: sorskérdés.

Kapcsolódó írások:

1. **Végel László: Visszatértek a nagyságos asszonyok** A szerbiai sajtóban már évekzedéskor begyűrűztek a novemberi/decemberi viták Újvidék...
2. **Végel László: Zárszámadás** Didergő májusunk lesz, hallottam a szomszédoktól. Kezdem rájönni, hogy városban...
3. **Végel László: Tanuljunk magyarul!** Az idei önkormányzati választások után az újvidéki nyár tragikomikus lett...
4. **Végel László: Hová tűnt az irónia?** A remek horvátországi utakon autóbusszal érkeztem Splitbe, az utazás nem...
5. **Végel László: Keleti szelek és kisebbségek** Éppen Göncz Árpád kilencvenedik születésnapján az egyik szerb barátom ajándékkal,...

Cimkék: Végel László